

УДК [141.7:323,39](477)“19”

ФОРМУВАННЯ НАЦІЄТВОРЧИХ ІДЕЙ СЕРЕД УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ (Д. ДОНЦОВ, В. ЛИПІНСЬКИЙ)

Мар'яна Грибовська

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000, Україна,
e-mail: maryana_kmv@mail.ru*

Проаналізовано націєтворчі ідеї представників української діаспори, проблему національної ідентичності та самобутності українського народу, а також роль національної інтелігенції як виразника й захисника суспільних інтересів. Для розуміння суті національної ідентичності, ролі та значення цього феномену в житті національно орієнтованої інтелігенції та всієї нації розглянуто погляди Д. Донцова та В. Липинського. Проблема буття українського народу є основою творчості цих мислителів.

Ключові слова: аристократія, держава, еліта, інтелігенція, народ, нація, українська національна ідея.

Двадцять століття в історії української державності було надзвичайно бурхливе і драматичне. Тричі за століття Україна намагалась відродити своє державницьке буття, тричі падала під тиском сусідніх держав та піднімалась із колін і тим дивувала весь світ. І лише на четвертий раз, на початку дев'яностих років, вона постала як самостійна держава. Егоїстичні інтереси штовхали сусідні народи (Росію, Польщу, Угорщину, Німеччину) на дорогу війни з братньою державою. А відбувалось це не випадково – багатий потенціал її природних ресурсів та вигідне геополітичне становище стояли вище від мільйонів життів людей, яких єднала одна велика і незламна ідея – самостійність України. Ця боротьба була нерівна, на смерть.

Дмитро Іванович Донцов та В'ячеслав Казимирович Липинський – послідовні й рішучі прихильники незалежної Української держави, які дбали про ріст національної самосвідомості нашого народу.

Саме в перші десятиліття ХХ ст. формуються погляди згаданих вище мислителів. Аналізуючи приклади минулого, вони, кожен по-своєму, закликають народ до створення власної держави. В умовах сучасного суспільства, яке переживає значну духовну та економічну кризу, праці цих апостолів української ідеї знову набувають актуального звучання. Фундаментальні положення апологетів української ідеології – не просто слова, які присипав пил давнини і забуття, а пророчі заклики, які шукають відгуку в душах людей.

Свого часу життєвий шлях мислителів і творчу спадщину доволі ґрунтовно досліджувала українська діаспора (післявоєнний період), а із здобуттям України незалежності їхніми поглядами зацікавилися й вітчизняні дослідники.

Проте це питання залишається актуальним і сьогодні. Особливо через те, що спадщина авторів проаналізована в основному з точки зору загальнотеоретичної, а ми спробуємо розглянути саме націєтворчий аспект їхніх наукових розробок.

Метою нашого дослідження є: а) зіставити ідеї та погляди мислителів у цій проблематиці; б) проаналізувати співвідношення категорій “народ”, “нація”, “державна”, “аристократія”; в) розкрити зміст національного ідеалу як основи духовного та історико-соціального поступу нації; г) визначити особливості взаємозв’язків провідної суспільно-політичної, ідейної та духовної верстви і широких народних мас у боротьбі за історичне, соціальне, політичне та духовне розкріпачення нації в процесі боротьби за свою незалежність; д) визначити стан сучасної української еліти та перспективи її розвитку.

Те, що Донцов використовував для своєї ідеології засади волонтариського напрямку, було не випадковим, а зумовлене рядом причин. Читаючи критику українського провансальства в “Націоналізмі” та порівнюючи висновки Донцова щодо української духовної засади “чинного націоналізму”, бачимо не тільки тісне співвідношення між одним і другим, а й розуміємо, чому Донцов став на позиції волонтаризму, зокрема, чому так багато почерпнув із вчення його найвидатніших представників – Шопенгауера та Ніцше.

Іншим важливим елементом ідеології “чинного націоналізму”, її “фокусом” є ідеал сильної, вольової людини. Коли в інтерпретації волі до життя Донцов наблизився до ідей Шопенгауера, то його ідеал сильної людини тяжіє до ніцшеанівського волонтаризму, точніше до “філософії сили” Ніцше. У “Націоналізмі” Донцов окреслив образ сильної людини, яка нагадує надлюдину Ніцше, але й значно відрізняється від неї: “Коли український селянин, покинувши свої ідеали «мирної селянської країни», візьметься за політичну й економічну організацію країни, за меч, тільки тоді нас чекає гідне майбутнє” [4, с. 215].

На прикладі українського народу, що не випадково, оскільки він близький йому і духом і кров’ю, філософ намагається показати причини, які привели його до поразки. Відкрити їм очі, гострими закликами та провокаційними думками заставити задуматись і прокинутись, відродити дух нашої славної давнини: “Тих, що кували кайдани, – проклинав. Тих, що їх несло покійно, – жалів. Тих, що їх рвали, – любив” [3].

Причини цього занепаду лежать на совісті тих, хто взяв на себе повноваження керувати народом. За гріхи провідної касты страждає народ: “За моральні упадки еліти, слідує, як його тїнь, заслужена кара нації”, – говорить Д. Донцов [2, с. 23].

“Провідна каста”, як її називає Д. Донцов, – це не будь-яка пересічна людина, а обрана, найкраща серед усіх, не лише спосіб мислення вирізняє її серед більшості, їй притаманні особливі риси, більше розвинені, ніж в інших.

До половини XIX століття, стверджує Д. Донцов, вся наша суспільність поділялася на касты. Устрій тої самої Київської Русі був побудований на засадах кастовості. Між ними існував нерозривний зв’язок: одна повинна була боронити, а друга “виживлювати першу”. Донцов закликає нас до розуміння того, що немає суспільства без касты, тобто без провідної верстви, яка б тримала у своїх руках весь державний механізм, керувала ним і направляла, надавала йому силу. Якщо ж цієї ієрархії не буде, а в суспільстві пануватиме розлад верхів чи низів, коли не буде справно працювати й виконувати свої функції кожен з елементів цього механізму – державу неминуче чекає крах. Таку державу можна легко завоювати, прищепити їй нові чужі цінності і ще більше посилити розбрат. “Ієрархізація суспільности й на ній збудований державний лад з окремою, своїми здібностями, расою й положенням,

відгородженою від інших, з генієм командування і проводу кастою, – є конечна передумова правильного діяння суспільного організму”, – зазначає автор [2, с. 119].

Провідна верства диктує людям свої скрижалі мудрості, своє “добре” і “погано”, ідеї правди і неправди, що є моральним, а що ні, що є чесним чи безчесним, на власному прикладі показує спосіб життя і форму одягу, вона повинна бути дзеркалом народу, його репрезентатором. Маса довіряє обраній еліті формувати ці цінності, а цим самим вона покладає на неї обов’язок і відповідальність за себе і своє майбутнє. Не можна допустити дезорганізації і здеморалізації провідної касты, щоб народ не став найбільш слабким. Тільки цього й чекають від нас наїзники, наші вороги. Вони прагнуть розкласти народ, розділити його на два табори, нав’язати їм нові псевдоцінності.

Псевдоцінності масової культури все ж дуже обтяжливі й навіть руйнівні для особи й суспільства. Нормальне функціонування суспільного механізму за таких умов буде нереальним. Це буде лише псевдогромадянське суспільство з елітою (або верхівкою), що буде радо й легко керувати цим суспільством у своїх цілях, добрих чи корисливих – вже не має значення.

Тому необхідна ідейна трансформація верхівок, а через них і самого народу. Потрібно наповнити їх більш піднесеними ідеями, соціально значимими сюжетами й естетично здійсненими образами.

Все життя еліти – це вічне напруження серця, духу та розуму: вона мусить щомиті пам’ятати про свою шляхетність, не суперечити заповідям вищої мудрості й з мужністю долати всі випробування долі. Ця єдність, тріада впродовж усього життя – великий тягар для простої людини і безцінний дар для представника еліти.

Головним змістом існування еліти є її діяльність у площині соціальної практики, що спрямована на теоретичне пізнання та доцільне перетворення усієї системи суспільних відносин, реалізацію національних і соціальних прагнень народу. “Провідна верства” повинна творитися вихідцями з усіх соціальних станів суспільства на підставі суворого добору кращих, з подальшим збереженням і постійним плеканням своєї духовної і моральної вищості і чистоти. Активна меншість посвячених, вірив Д. Донцов, здатна перевернути світ, зробити його кращим. Вона протиставлена пасивній більшості, яку треба переконувати й вести за собою.

Головне завдання, яке ставив перед собою Д. Донцов, – виховання нової української нації: “Нація, що стремиться до свободи й до відігнання своєї ролі у світі, мусить раз на завжди позбутися світогляду звироднілих рас і засвоїти драматичний, волевий світ сильних народів володарів, який уже зачинає прокидатись на Україні” [4, с. 225].

Д. Донцов оформив на базі ідеального типу соціальної структури і політичної організації нації свою теорію суспільно-політичного ладу України на майбутнє. Цією моделлю він користувався, інтерпретуючи соціальну структуру Київської Русі та Козаччини та критикуючи період ХІХ – поч. ХХ ст. Ця модель розкриває нам його розуміння соціальних процесів і суспільних та політичних сил, які в житті кожної нації відіграють вирішальну роль. Суспільство (нація) в розумінні Д. Донцова – це чітка “ієрархія суспільних функцій”, що їх використовують суспільні класи (за термінологією Д. Донцова – касты), якими керує найвищий у цій ієрархії провідний клас чи “правляча каста”.

Філософське кредо Д. Донцова – це активна праця громадянина на благо рідного народу, розгляд усіх форм діяльності з позицій національної ідеї, вищості суспільних інтересів

над особистими чи матеріальними. Мислитель вірить в людину як активну дієву силу історії і закликає не покійно зносити, а формувати життя. При цьому необхідно формувати державницьку свідомість народу, завзято й наполегливо будувати державу, а “провідна верства”, національна еліта повинна бути постійним двигуном, творцем нових ідей, які підхоплюватиме все суспільство на шляху безмежного розквіту нації у своїй незалежній Україні.

В’ячеслав Липинський був противником будь-яких революцій і насильства, класових протистоянь (чим і відрізняється від Донцова), він послідовно обстоював ідею єдності, гармонізації суспільства, примат творчих сил над руйнівними, збереження досягнутого над безупинним прогресом, який іде невідомо куди. Вказане стало підґрунтям для ідеолога щодо постанови й вирішення національного питання, побудови незалежної суверенної Української держави. Останні півтора десятиліття після занадто тривалого періоду забуття відчувається значне зацікавлення його творчою спадщиною не лише за кордоном, а й на теренах нашої країни [6, с. 12].

Ще в перших своїх працях, написаних польською мовою, В. Липинський висуває на роль провідної верстви України спольщену шляхту. Саме вона, на його думку, мала б активно брати участь у національно-державному відродженні країни [8, с. 45]. Це можна пояснити переконанням В. Липинського в тому, що територіальний чинник, під яким автор розумів усвідомлення своєї (на якій народився або проживає) території та, відповідно, любов до рідної землі, значно важливіший у визначенні національної ідентичності, ніж національний. Тому саме із державністю він і пов’язував аристократію та за цим принципом вважав себе українцем.

У праці “Листи до братів-хліборобів” В. Липинський зазначає, що ні етнографічна маса людей, ні окрема територія та мова не створюють автоматично нації. Для цього потрібен ініціативний гурт людей, призначення яких – розвиток і пропагування політичних, державних, культурних цінностей, на яких вона формується. “Без своєї власної національної аристократії... немає і не може бути нації”, – підкреслює вчений [6, с. 136]. Саме ця група є носієм національної ідеї, що єднає націю.

На думку В. Липинського, справа творення нації і держави вимагає нової – сильної, організованої і “високо вартної” інтелігенції, яка повинна заступити стару і політично збанкрутілу, декласову, знесилену внутрішньою ворожнечею і роз’єднанням, відірвану від спільної традиції, культури, спільного економічного інтересу, позбавлену власної, точно означеної лінії.

Тільки реальне хотіння, бажання, віра в формування і реалізацію вищої цілі може дати народові поштовх творити нові діла, гідні уваги. Цілі століття може тривати стан спокою і загартування ідей, аж поки в певний історичний момент певна частина цієї групи усвідомить вищу ідею і розпадеться на дві групи – активну й пасивну. Ця воля тоді стане рушійною, здатною творити великі діла.

Центральне місце в історіософській концепції В. Липинського відводиться категоріям “традиція”, “аристократія”, “нація”. Особливість розуміння їх зумовлюється активно-динамічним характером філософського світогляду В. Липинського, який він свідомо протиставляє пасивно-споглядальному підходу до навколишньої дійсності. Той же динамізм притаманний розумінню аристократії, якій належить вирішальне місце в історіософії В. Липинського. Основу нації, за В. Липинським, становить народ, який був,

є і завжди буде. Але разом з тим, роз'яснює В. Липинський, народ ніколи сам не править. І найкраще народові тоді, коли ним керують добре. Цю функцію управління народом реалізує аристократія як провідна верства, голова народу. У колективі, в групі людей, щоб він не загинув, не був стертий з лиця землі, потрібний сильний, вольовий ватажок, який би духом своїм підняв народ, провадив його. Таких людей В. Липинський називає “Божими людьми”.

Як і Д. Донцов, В. Липинський стверджує, що в основі сучасного суспільства лежить багато деструктивних егоїстичних чинників, які порушують нормальне функціонування суспільства. Головне завдання аристократії полягає в тому, щоб знормалізувати індивідуальні і групові хотіння й оформити їх у спільні для всіх груп, обрати серединний шлях. “Боротьба поміж собою цих двох течій – будуючої і руйнуючої, яка об'єднує і роз'єднує – заповняє собою історію всіх націй. І перемога першої чи другої течії, перемога всередині нації організаторів чи руйників, витворення національної аристократії чи її винищення – рішає скрізь і завжди про долю нації” [6, с. 131].

Суть аристократії – в постійному відновленні її організаційної, керівної ролі – це можуть бути представники різних верств населення. Народи, що не вміють витворити власних панів, тобто провідної верстви, засуджені на те, щоб навіки коритись панам чужим. Організувати народ – значить боротись за владу в суспільстві, та в дальшому розвитку за свою державу і націю. “У відношенню стихійних людських хотінь до діл меча бачимо два основні типи хотінь: тип войовника і не-войовника. Войовник це той, який хоче і може для здійснення своїх хотінь ризикувати своїм власним життям і взяти меч сам персонально в свої руки. Не-войовник – це той, який для здійснення своїх хотінь хоче силою примусу, силою меча, в той чи інший спосіб – заволодіти, але не хоче ризикувати своїм життям і брати цього меча в свої власні руки” [6, с. 403].

Без стихійної волі до влади, до сили, до ризику, до самопожертви, до панування – не може постати національна аристократія. Вона повинна мати психологію і мораль лицарів-войовників, такі ж безстрашні та наповнені вірою в перемогу переконання.

Провідна верства нації, на думку В. Липинського, мала б утворитись з “організаторів держави”, що виникають “тільки на місцях: по селах і волостях, тільки в продукуючих класах: в селянстві, в робітництві, в культурнім працюючій поміщицтві, в технічно творчій міщанстві” [7, с. 4]. Тобто він стверджує, що в кожній групі осіб, в кожній об'єднаній людей, в кожній державі повинна бути своя еліта, своя обрана меншість на макро- та мікрорівнях, яка б зорганізувала людей і вела правильною дорогою.

Обидва ідеологи українського націоналізму негативно ставляться до правління демократичних сил і популярності їхніх ідей в народі: “Трагедія України не в тім, що нею хочуть правити ці по суті безобідні крикуни і розлагателі, які, не володіючи засобами продукції і війни, не мають власної матеріальної сили на те, щоб правити. А трагедія її в тому, що нею не правлять ті, що, володіючи засобами продукції і маючи власну силу, могли б правити, коли б тільки хотіли і вміли правити” [6, с. 183].

Не завжди булаву віддають справді гідним людям, іноді під їхніми оманливими гаслами можуть критися цілі, які зовсім не потрібні народу в той чи інший момент історії, або сам народ до цього ще не готовий. Потрібно дивитися глибше, у майбутнє.

“Народи, що не вміють витворити власних панів, тобто провідної верстви, засуджені на те, щоб навіки коритись панам чужим” [6, с. 139]. Носіями українського визвольного руху, вважає дослідник, мають стати не тільки інтелігенти (вчені, науковці, літератори), але й

організатори хліборобства, індустрії, армії, тобто ті суспільні верстви, що завжди утворюють кістяк держави. Класократична ідея, в основі якої лежить співпраця усіх суспільних класів української землі, має стати, на думку вченого, противагою соціалізму, який ставить понад усе партію з її гаслом “ціль виправдує засоби”, і націоналізму, який керується в політиці диференціацією етнічного походження усіх мешканців української землі. Основною умовою здійснення української державності він вважає єдність – релігійну, регіональну, політичну, національну, організаційну.

Від еліти найперше залежатиме, на яких підвалинах буде організована та держава, та які духовні цінності вона плекатиме в нації. Поступово, кожна активна меншість, що дозріла політично, творить зі свого загального світогляду власний план стосовно організації суспільства, оформлює ідею держави, до якої прагне, а здобувши владу, намагається втілити плани в життя.

Державу В. Липинський розглядав джерелом єдності нації, а її складовими вважав владу, територію, громадянство, без яких жодна держава існувати не може, бо для цього потрібна організована сила, яка підтримує владу в ім'я добра цілої землі-території й цілого громадянства.

У кінці XIX на початку XX століття поняття еліти міцно ввійшло в соціологічні та політологічні словники. Вивільнення філософської думки від вузьких та обмежених уявлень, зроблені представниками української діаспори, дали поштовх до нових ідей та експериментів серед широких мас населення. Критичні моменти в історії змусили замислитись над роллю та місцем людини в державі, адже світ поважає лише сильних, спроможних до самоутвердження, здатних захистити себе.

Як це не прикро стверджувати, та як і минулі століття, так і сьогодні ставить перед людиною важливі питання, які вона не спроможна вирішити одна. За таких умов їй просто необхідна допомога, потрібен пастир, керівник, отаман чи просто добрий вчитель, який зумів би підняти, надихнути і повести народ, влити в нього нові сили і сподівання: “Висунення цього питання не мусить лякати справжнього реального політика. У наші часи найбільшим утопістом є той, хто в основу своєї політичної комбінації кладе припущення, ніби сучасне становище в Європі мусить лишатись незмінним” [1, с. 186]. Темпи і результати трансформаційних процесів залежать від практичних висновків кожного з нас, які необхідно зробити на підставі аналізу попередніх років вже сьогодні. Кожен правдивий українець, ознайомившись з ідеями мислителів, просто зобов'язаний виробити свою незламну визвольну парадигму, яка пізніше обов'язково дасть свої плоди.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Болебрух А. Історія суспільної думки України (друга половина XIX – початок XX століття) / А. Болебрух. – Дніпропетровськ: ДДУ, 1994. – 189 с.
2. Донцов Д. Дух нашої давнини / Д. Донцов. – Дрогобич: Відродження, 1991. – 341 с.
3. Донцов Д. Заповіт Шевченка [Електронний ресурс]: Мислиневе древо / Дмитро Іванович Донцов; Спілка української молоді. – Лондон, 1951. – С. 16 – Режим доступу: <http://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Publ/Dontsov/ZapovitShevchenka.htm>
4. Донцов Д. Націоналізм / Дмитро Донцов. – Вінниця: ДП “ДКФ”, 2006. – С. – 236 .

5. Галушко К. Консерватор на тлі доби: В'ячеслав Липинський і суспільна думка європейських "правих" / К. Галушко. – К.: Темпора, 2002. – 288 с.

6. Липинський В. Листи до братів хліборобів : про ідею і організацію українського монархізму, писані 1919-1926 р. / В. Липинський. – Київ; Філадельфія, 1995. – 470 с.

7. Пеленський Я. Спадщина В'ячеслава Липинського і сучасна Україна / Я. Пеленський // В'ячеслав Липинський. Історико-політична спадщина і сучасна Україна. – Київ; Філадельфія, 1994. – Т.1. – С. 15–29.

8. Потульницький В. А. Політична доктрина В. Липинського / В. А. Потульницький // Український історичний журнал – 1992. – № 9. – С. 37–45.

THE FORMATION OF IDEAS FOR NATION FOUNDATION IN UKRAINIAN DIASPORA (BASED ON THE WORKS WRITTEN BY DMYTRO DONTSOV AND VYACHESLAV LYPYNSKIY)

Maryana Grybovska

Ivan Franko National University of Lviv

Lviv, st. Universytetska, 1

e-mail: maryana_kmv@mail.ru

The article analyzes the development of nation foundation idea among the representatives of Ukrainian diaspora, the problem of national identity and the originality of Ukrainian people and the role of national intelligence as spokespersons and defenders of the public interests. The author analyzes views of Dmytro Dontsov and Vyacheslav Lypynskiy in order for understanding the essence of national identity, the role and significance of this phenomenon in the life of nationally oriented intelligentsia. The problem of Ukrainian people being is the main topic for these thinkers. They constitute a scientific interest in literary, historical and in general philosophical aspects.

In the struggle for the growth of Ukrainian national consciousness and the sovereignty the main roles are played by prominent Ukrainians Dmytro Dontsov and Vyacheslav Lypynsky.

On the example of the Ukrainian people (not by chance, since it is close to the authors with its spirit and origins) philosophers try to show the reasons that led the nation to defeat. Dontsov calls us to understand that there is no society without caste, the top segment of people, which hold in its hands the entire state mechanism, managed and directed by its powers and giving the strength to the rest of people. Dontsov's worldview was developed and formed on the basis of the historical experience of Ukrainian people's struggle against the villeinage system and tzarism national policy in Ukraine. Dontsov's philosophy is involved with the feelings and understanding of human spirit gentleness.

Therefore it is necessary to transform ideologically the upper class, tops, and then the people. There is an essential request of grand conceptions, socially significant stories and aesthetically performed images.

If this hierarchy do not exist and disorder in society ruins upper or lower classes, the state can not properly perform its functions. The state is fated to the inevitable crash. The top layer dictates to people the meaning of such notions as wisdom, "good" and "bad" ideas of truth and lies, what is moral and what is not, what is honest or dishonest, by example shows the lifestyle and dress code. The elite should be reflection of the people, its representation.

The whole life of the elite is an eternal tension of heart, spirit and mind. Every moment they need to keep in their minds generosity, not contrary to the commandments of supreme wisdom and courage to overcome all the trials of fate. This unity, the life-long triad, is a heavy burden for the common person and precious gift for the elite.

The main goal of the elite existence is its social practices, that is aimed at theoretical knowledge and appropriate to transform the entire system of social relations, implementation of national and social aspirations of the people. Dontsov has designed his theory of socio-political system of Ukraine for the future on the ideal type of social structure and political organization of the nation. This model is used by the philosopher to interpret social structure of Kievan Rus' and Cossack period, to criticize the historical events which took place between XIX century and early XX.

The features of the elite understanding is predetermined with active-dynamic character of Lypynsky philosophical outlook, which he consciously opposes to passive-contemplative approach to reality. The same dynamism is inherent to understanding of the aristocracy, which plays a crucial role Lypynsky philosophy of history. The basis of the nation is the people that was, is and always will be. But at the same time, explains Lypynsky, people have never ruled. The best for people is to be ruled well. This people management function implements aristocracy as the top layer, the head of the people. In a team, a group of people to survive one needs a strong-willed leader who would lift people and lead them. Such people Lypynsky calls "God's people".

According to Lypynsky, the matter of nation and state creation requires new, strong, organized and "highly worthy" intelligentsia, which should replace the old one – politically bankrupt, weakened by internal enmity and disconnection, departed from common traditions, culture and a common economic interest, existing without its own line of evolution.

Every true Ukrainian has to develop his own invincible liberation paradigm, based on analysis of the ideas of Ukrainian thinkers, which later will necessarily bear fruit.

Key words: aristocracy, state, elite, intellectuals, people, nation, Ukrainian national idea.

Стаття надійшла до редколегії 06.04.2015

Прийнята до друку 20.04.2015